

17. સ્વાભાવિકં સાદૃશ્યમ્ (સ્વાભાવિક સરખાપણું)

પ્રસ્તાવના

* આચાર્ય પાણિની એ આજથી લગભગ 2600 વર્ષ પહેલા ‘અષ્ટાધ્યાય’ નામના સંસ્કૃત ભાષમાં વ્યાકરણ ગ્રંથ નો રચના કરી હતી. જેમાં 4000 સૂત્રો તેમજ સમગ્ર સંસ્કૃત વ્યાકરણ નો સમાવેશ થયો છે. આચાર્ય પાણિની બાદ લગભગ સો થી દોઢસો વર્ષ પછી કાત્યાયને સૂત્ર ઉપર વાર્તિકો રચ્યા જેમાં પાણિની ના સૂત્ર ઉપર વિમર્શ કરવામાં આવ્યો છે. ત્યારબાદ બીજા સો થી દોઢસો વર્ષ પછી આચાર્ય પતંજલિ એ આ સૂત્રો અને વાર્તિકોના આધારે ‘મહાભાષ્ય’ નામે ભાષ્યગ્રંથ ની રચના કરી. પ્રસ્તુત ગદ્યનું વિષયવસ્તુ આ ગ્રંથ માંથી પસંદ કરવામાં આવ્યું છે.

વ્યાકરણનો ગ્રંથ હોવા છતાં મહાભાષ્ય માં સામાજિક, રાજનૈતિક, આર્થિક, વિજ્ઞાન તથા ખગોળ-ભૂગોળ વગેરે સિદ્ધાંતોનો ઉલ્લેખ પણ થયો છે. તેમાં માનવદ્વારા કરવામાં આવતા પરસ્પરના વ્યવહારો, ગુરુત્વાકર્ષણ તેમજ પૃથ્વી ઉપરના અગ્નિનો સૂર્ય સાથે સબંધ છે તેની સ્વીકૃતિ આપતા સિદ્ધાંતોનું સૂચન આ ગદ્યમાં કરવામાં આવ્યું છે. એકજ શાસ્ત્ર ના વિદ્યાર્થી હોવા છતાં શાસ્ત્રો ના સિદ્ધાંતોની જાણકારી હોવી તથા કૌશલ્ય કેળવવાની પ્રેરણા મેળવવી એ આ ગદ્યમાં સમજવામાં આવ્યું છે. તો ચાલો વિદ્યાર્થી મિત્રો આપણે આ ગદ્ય પાઠ ને અર્થ સાથે સમજીએ.

સ્વાધ્યાય

1. અધોલિખિતેભ્યઃ વિકલ્પેભ્યઃ સમુચિતમ્ ઉત્તર ચિનુત।

વૈકલ્પિક પ્રશ્નો ના ઉત્તર સંસ્કૃત ભાષામાં લખો.

1. કેન રુપેણ પદાર્થાઃ પરસ્પરં મિત્રાઃ પ્રતીયન્તે?

(ક) આકારેણ (ખ) સત્તારુપેણ

(ગ) મૂલ્યેન (ઘ) પ્રદેશરુપેણ

2. યદા પદાર્થાઃ ક્રિયાયાં પ્રયુક્તાઃ ભવન્તિ તદા કસ્ય પ્રતીતિઃ ભવતિ?

(ક) સાદૃશ્યસ્ય (ખ) મિત્રતાયાઃ

(ગ) આકારસ્ય (ઘ) પ્રકારસ્ય

3. સ્વર્ણાદયઃ ..... સન્તિ।

(ક) પશવઃ (ખ) ધાતવઃ

(ગ) મનુષ્યાઃ (ઘ) મિત્રાઃ

4. પતઞ્જલેઃ સ્થિતિકાલઃ કતિ વર્ષેભ્યઃ પૂર્વમસ્તિ?

(ક) દ્વાવિંશતિશતવર્ષેભ્યઃ પૂર્વમ્ (ખ) વિંશતિસહસ્રવર્ષેભ્યઃ પૂર્વમ્

(ગ) દ્વિસહસ્રેભ્યઃ વર્ષેભ્યઃ પૂર્વમ્ (ઘ) શતેભ્યઃ વર્ષેભ્યઃ પૂર્વમ્

5. समाशेषु आस्यताम् इत्युक्ते कीदृशाः जनाः परस्पर निकटासनाः भवन्ति?

(क) आन्तरिकं समानत्वं पश्यन्तः (ख) आकारं पश्यन्तः

(ग) भारं पश्यन्तः (घ) पदवीं पश्यन्तः

2. विशेष्यानुसारं विभक्तिवचनयुक्तम् उपयुक्तं विशेषणपदं रिक्तस्थाने लिखत

भूण विभक्ति संख्या अनुसार भाली जग्यामां योग्य विशेषण लभो.

1. संसारे “.....” पदार्थाः सन्ति। (विविध)

उत्तरम्: संसारे विविधाः पदार्थाः सन्ति।

2. .... व्यवहारे भोजनार्थं जनाः निमन्त्रिताः। (सामाजिक)

उत्तरम्: सामाजिके व्यवहारे भोजनार्थं जनाः निमन्त्रिताः।

3. एवमेव ..... पशूनामपि प्रवृत्तिर्भवति। (गवादि)

उत्तरम्: एवमेव गवादीनाम् पशूनामपि प्रवृत्तिर्भवति।

4. .... व्यावहारिक सिद्धान्तमुपदिशन्ति। (मानवीय)

उत्तरम्: मानवीयम् व्यावहारिकं सिद्धान्तमुपदिशन्ति।

4. आकारेण कश्चित् कृशः “.....” कृशेन सः न तिष्ठति। (जन)

उत्तरम्: आकारेण कश्चित् कृशः जनः कृशेन जनेन सः न तिष्ठति।

3. एकवाक्येन संस्कृतभाषायाम् उत्तरं लिखत

अेडवाड्यमां उत्तर लभो.

1. परस्परं भिन्नेषु पदार्थेषु कीदृशम् आन्तर्यं भवति?

उत्तरम्: परस्परं भिन्नेषु पदार्थेषु किञ्चिदेकं स्वाभाविकम् आन्तर्यं भवति।

2. के निकटासनाः भवन्ति?

उत्तरम्: सामाजिके व्यवहारे भोजनार्थं निमन्त्रिताः जनाः आकारत् प्रकारताश्च भिन्नाः भवन्ति, किन्तु यदा तेषां भोजनविधौ प्रवृत्तिर्भवति, तदा ते स्वकीयम् आन्तरिकं समानत्वं पश्यन्तः परस्परं निकटासना भवन्ति।

3. गोष्ठेषु गावः केन सह शेरते?

उत्तरम्: गावः सायंकाले गोष्ठेषु समागत्य स्ववत्सेन सह शेरते।

4. लोष्टः कस्य विकारः वर्तते?

उत्तरम्: लोष्टः पृथिव्याः विकारः वर्तते।

5. पार्थिवाग्नेः केन सह सम्बः वर्तते?

उत्तरम्: पार्थिवाग्नेः सूर्येण सह सम्बः वर्तते।

4. વિસર્ગસન્ધિં પ્રયોજયત - વિસર્ગ સંધિ બનાવો.

1. સ્વર્ણાદયઃ ધાતવઃ - સ્વર્ણાદયો ધાતવઃ
2. કૃશૈઃ સહાસ્તે - કૃશૈસ્સહાસ્તે
3. તૈઃ + એવ - તૈરેવ
4. પ્રકારતઃ + ચ - પ્રકારતશ્ચ
5. નિયમઃ અયમ્ દશ્યતે - નિયમોઽયમ્ દશ્યતે

5. રેખાંકિતપદાનાં સ્થાને પ્રકોષ્ઠકાત્ પ્રશ્નવાક્યં પદં લિખિત્વા પ્રશ્નવાક્યં રચયત

રેખાંકિત પદો ને સ્થાને કૌંસમાં થી યોગ્ય પદ શોધીને પ્રશ્ન વાક્ય બનાવો.

(કુત્ર, કૈઃ, કસ્યાઃ, કસ્ય, કસ્માત્)

1. કૃશાઃ કૃશૈઃ સહાસતે।

ઉત્તરમ્: કૃશાઃ કૈઃ સહાસતે?

2. ગોષ્ઠેષુ સમાગત્ય યો યસ્યાઃ પ્રસવો ભવતિ તેન સહ ગાવઃ શેરતે।

ઉત્તરમ્: કુત્ર સમાગત્ય યો યસ્યાઃ પ્રસવો ભવતિ તેન સહ ગાવઃ શેરતે?

3. સઃ પૃથિવ્યાઃ વિકારઃ વર્તતે।

ઉત્તરમ્: સઃ કસ્યાઃ વિકારઃ વર્તતે?

4. મહાભાષ્યકારઃ સમ્બસ્ય સિદ્ધાન્તં સૂચયતિ।

ઉત્તરમ્: મહાભાષ્યકારઃ કસ્ય સિદ્ધાન્તં સૂચયતિ?

6. માતૃભાષાયામ્ ઉત્તરાણિ લિખત ।

માતૃભાષામાં ઉત્તર લખો.

- (1) સજીવોમાં સ્વાભાવિક સાદ્રશ્ય કયા કારણથી હોય છે ?

ઉત્તરમ્: સજીવોમાં સ્વાભાવિક સાદ્રશ્ય પોતાની આંતરિક સમાનતાને કારણે હોય છે. તેમનું આ સરખાપણું પ્રયોજન થકી કરાય છે.

- (2) અચેતન પદાર્થોમાં સાદ્રશ્યનું કારણ શું હોય છે ?

ઉત્તરમ્: અચેતન પદાર્થોમાં પણ ચેતનની જેમ સાદ્રશ્ય હોય છે. જેમ કે માટીના ઢેફાને અતિશય વેગથી આકાશમાં ફેંકીને તો પણ તે પૃથ્વીનો વિકાર એટલે કે એક ભાગ હોવાથી તે પૃથ્વી પર પાછું આવે છે.

- (3) જ્યોતિ ઉપર તરફ શા માટે જાય છે ?

ઉત્તરમ્: પૃથ્વી ઉપરના અગ્નિનો સૂર્યની સાથે જે સંબંધ છે તે સિધ્ધાંતને અનુસરતા જ્યોતિ સૂર્યનો વિકાર હોવાથી ઉપર તરફ જાય છે.

